

Pavla Kovaříková

**Za zeptání nic nedáte
aneb jak vidím svět,
když nevidím**

Rozhledna, 2016

ISBN 978-80-260-9695-5

Můj svět je plný útržků. Mohu se v nich přebírat a někdy se i dobrat porozumění.

Poslouchám a všímám si směsice různorodých zvuků a šumů. Mnohé z nich mne jen ruší a unavují, jiné mi ale přinášejí důležité zprávy a podněty. Když tu mozaiku pozorně a trpělivě prozkoumávám, nacházím v ní střípky, které si pak mohu skládat do celku, do porozumění tomu, co se všude kolem děje. Poslouchat tedy pro mne především znamená třídit a rozlišovat, propojovat smysluplné, usuzovat a docházet k pochopení. Teprve tím se mi sluch tříbí.

Kromě uší mám k dispozici také ruce. Ráda je pokládám všude kolem sebe, abych se o světě dále dovídala. Ani hmat nemám oproti vidícím lidem citlivější jako nějakou zvláštní prémii za to, že nevidím. Stejně jako u sluchu se mi schopnost rozeznávat hmatem zlepšuje teprve jeho soustavným a bdělým užíváním. Mít dobře vycvičený sluch a především hmat dá však člověku velikou práci. My, kteří nevidíme, se v tomto směru mezi sebou velice lišíme. A tak zdaleka ne každý z nás si hmat zjemní natolik, aby třeba mohl číst Braillovo bodové písmo. Vlastně se od sebe navzájem lišíme v mnohém. Společným rysem je nám život bez zraku nebo pouze s jeho zbytkem. Z této skutečnosti nepochybně plynou další společné znaky, jako je třeba značně ztížený samostatný pohyb, nutnost učit se zvládat běžné činnosti nově a jinak, omezený přístup k informacím a mnoho dalšího. Jak se však k těmto změněným životním podmínkám, které jsou jistě výzvou, každý z nás postavíme, nakolik trpělivě se budeme chtít učit všechny ty nové dovednosti, jak se s životem bez zraku celkově sžijeme, to závisí především na každém jednom z nás. Stejně jako se vidící lidé různí ve svém pojetí života, lišíme se v něm i my. Kromě vlastní připravenosti žít naplno – či ochoty a úsilí takovou připravenost hledat – nás silně ovlivňuje postoj našich nejbližších. Jejich víra v nás, že i bez schopnosti vidět pro sebe můžeme najít uplatnění; jejich podpora v naší snaze naučit se samostatnosti; povzbuzování, když si jdeme za svým snem, byť by třeba úplně vypadal ze zavedených představ o možnostech nevidomých; jejich ochota mít na nás nároky a prospět nám i kritikou – to všechno jsou postoje, které nám umožňují vnímat se rovnocenně a stávat se plnohodnotným člověkem, který ví, na co stačí a jaká jsou jeho skutečná omezení, jenž umí přijmout nabídnutou pomoc nebo si o ni říci, aniž by přítom ve

vlastních očích ztrácel na hodnotě, který má co dávat svému okolí, aniž by míjel příležitosti nechat se jím obohacovat.

Ale jak vlastně můj život poslepu vypadá doopravdy, co se ve skutečnosti skrývá za všemi těmi výroky o samostatnosti a schopnosti přijímat pomoc...? Musím nejdříve podotknout, že ačkoli je mým cílem podat zprávu o světě a vnímání nevidomých, jsem ve svém úsilí dopředu a trvale znevýhodněna svou osobní zkušeností slepoty, svým vlastním viděním světa. Snad ani není možné nastínit prožitek života bez zraku tak, abych vystihla pocity a postoje všech nevidomých. Zda existuje nějaký univerzálně platný popis této zkušenosti, nevím. Zatím jsem na něj nenatrefila. Tolik na objasnění dalších řádků. Teď už ale k samotnému tématu.

Jak jsem už napsala zkraje, svět ke mně doléhá ve zlomcích, z nichž si vybírám to, co mi dává smysl. K chápání toho, co se kolem mne odehrává, docházím vlastní „vnitřní prací“, zpracováváním útržků skutečnosti. V této snaze mi také velmi pomáhá představivost, schopnost vytvářet si z množství nesourodých informací (např. náhodně zaslechnuté fragmenty rozhovorů, letmo vyslovený rychlý popis, výkřiky bez kontextu, zvukové odrazy okolních dějů, vůně a pachy, hmatové vjemy pod rukama, podrážkami bot i pod bílou holí) vnitřně viděné obrazy.

Potkám třeba nějakého člověka a, je-li to jen trochu společensky možné, podám mu ruku. Stisk ruky mám ráda, protože pro mne znamená zhmotnění hlasu z prostoru kdesi přede mnou. Hned po vnímání lidského hlasu představuje stisk ruky úvodní a důležitou výpověď o člověku. Do určité míry se asi dá říct, že mi podání rukou nahrazuje pohled z očí do očí, zachycení vstřícného úsměvu ve tváři toho, koho potkávám. Nejvíce mi ale o druhém vypoví jeho hlas. Slyším v něm, jestli se při našem rozhovoru dívá na mne, nebo spíše někam stranou, třeba v rozpacích nad slepýma očima. Slyším v něm také vnitřní klid nebo nervozitu, tichou soustředěnost na naše setkání nebo roztěkanost myšlenek, uvolněnou přirozenost či strojený afekt a řadu dalšího. A mnoho jiného mi o tom člověku pro změnu uniká. Je jistě možné si postřeh ve vnímání všeho, co se v hlase druhého zrcadlí, cvičit. Vždy však zůstanou aspekty, které jsou očím naprosto zjevné, ale bez nich je nepochytné.

Člověka vykresleného jeho vlastním hlasem, smíchem a někdy i stiskem či letmým dotykem ruky si pak obvykle i představím a často je

jeho obraz ve mně zcela konkrétní. Stává se mi, že se později dovím, jak onen člověk vypadá doopravdy. To mám pak na vybranou, pokud se má představa o něm od popisu silně liší: mohu přijmout nový, skutečný obraz člověka, nebo si zůstat se svou představou původní, která mi možná připadá výstižnější. Vždyť proč by reálný popis zrakem vnímaného zevnějšku měl o člověku vypovídat pravdivěji než obraz, který ve mně vyvolal svým hlasem a dotykem ruky? Vzpomínám si v této souvislosti na jednu takovou příhodu. Potkala jsem se s jednou dívkou a po kratší době strávené v hovoru s ní jsem si ji bezděky začala vizuálně vybavovat jako velmi tmavý typ s bohatými černými vlasy. Časem vyšlo najevo, že ona dívka je skrz na skrz blondátá, s modrýma očima a bílou pleť. Když jsme spolu probíraly, jak ji vidím a jak ve skutečnosti vypadá, svěřila se mi, že si od dětství přála být tmavá a její blondátost ji vysloveně trápila. Dnes se intenzivně věnuje studiu romštiny a chystá se pracovat s romskou komunitou. Tedy i takové věci se mohou dít – i když asi ne moc často.

A protože mám ve svých představách skutečně značnou svobodu, stvořila jsem si například i Lišku, milou průvodkyni a společnici pro své mnohé hry a úvahy. Ano, prostě jsem si ji jednoho dne vymyslela, abych na svých samostatných cestách Prahou nebyla v anonymním davu kroků, hlasů a nahodilých setkání úplně sama, abych si na svých výpravách měla i v samotě hustého městského provozu s kým povídat. Abyste si nás mohli dobře představit pospolu, nakreslila jsem nás na obálku této knížečky. A abyste si mohli udělat také obrázek o našem soužití, stručně vyličím, jak vypadá taková naše obyčejná spolupráce.

Často se vydávám vyřizovat si různé pochůzky na Václavské náměstí. To je taková ta skrumáž lidí v centru Prahy. Poblíž je knihovna a tiskárna pro nevidomé, kam si chodíme půjčovat knihy připravované pro nás – buď namluvené do podoby zvukových knih (ty se mezi vidícími pod označením audioknihy těší stále větší oblibě) nebo vytištěné Braillovým písmem. V těch místech mívám ale i jiná vyřizování, a tak musím mnohdy projít celý Václavák. A procházet ho poslepu je skutečně náročné. Proto jdu-li do těch končin sama bez průvodce, беру si s sebou Lišku. Nejdříve spolu projdeme vestibulem stanice metra Muzeum, kde trasu znám dokonale z paměti. Máme spolu už za ta léta domluvenou takovou hru: Liška běží pěkně hbitě a plynule přede mnou a já sleduji

konec jejího ocásku a špičky oušek a jdu s bílou holí přesně za ní. Snažím se ji bedlivě vnímat v prostoru, abych všechny změny směru a konečné zabočení ke schodům vedoucím z vestibulu na Václavák prošla bez ťuknutí do zdi nebo sloupu. Hra se nám většinou povede, když se cestou má drahá Lištička někde nezapomene, třeba u nějaké mimořádně silně navoněné spoluobčanky, a když si dokážu uchovat uvolněnost v dechu i v celém těle, a přitom se plně soustředit na ni před sebou. Pokaždé když se nám podaří projít trasou takto elegantně, radujeme se spolu. Občas ale bývám i pěkně unavená a pak jsem ráda, že stejnou trasu projdu s lehkým informativním ťuknutím do všech orientačně významných předmětů – a někdy ani to nevyjde. V takových dnech je mi velmi milé, když mě nahodilý kolemjdoucí osloví a kousek mne doprovodí. Liška ví dobře, jak moc je putování Prahou poslepu namáhavé. Vždyť přeci proto jsem si ji stvořila – a ona na svou existenci přistoupila. A pak už jsme na Václaváku. Kolem hlučno a husto, sluchem se směr kroků příliš určit nedá, vše se slévá a zní to spíše jako déšť. A tak jdeme. Jako vždy běží Lištička oddaně přede mnou a výjimečně – jen pro toto místo v Praze – „zametá“ lidi z cesty. Probíhá nenápadně při zemi pod nohama davu a přitom kmitá huňatým ohonem z jedné strany na druhou. Lidé pak, aniž by si toho povšimli, na hebký dotyk její oháňky skutečně ustupují z cesty a já tak mohu volně procházet. Celé její úsilí by ale vyšlo okamžitě naprázdno, kdybych si nedokázala udržet vnitřní mír a důvěru v její práci a jen se usilovně snažila a soustředila. Vedlo by mě to do neklidu a napětí a pohyb by se mi stal nesmírnou námahou. Liška by se mi hned ztratila, protože by viděla, jak je marné na mne mluvit a že už ji nevnímám. Naše soužití závisí na mé schopnosti neodbíhat během pohybu terénem města v myšlenkách, ale soustředit se v naprosté pozornosti, a přitom si v sobě udržovat pohodu a lehkost. A tak spolu hrajeme takové všelijaké hry, s novými situacemi na ulici se učíme nově reagovat a tím se i dál vzájemně poznáváme. Když mi nahodile někdo pomůže a třeba se mnou i kousek popojde, Liška si spokojeně stříhá ušima a užívá si chvilky oddychu.

Kromě hlubokých dlouhodobých vztahů, jako je třeba právě ten s Liškou, k mému životu neodmyslitelně patří spousta každodenních drobných setkání, která s sebou přinášejí pestrobarevné zážitky. Setkávám se tak s mnoha otázkami na svou slepotu, zdaleka ne všechny však

bývají vysloveny nahlas. Dovolte, abych se teď pro vás pokusila zodpovědět alespoň některé z nich.

Často se při kontaktu s člověkem s bílou holí lidé dostávají do rozpaků, jak vlastně o těch, kdo nevidí, mluvit, zda je označovat za nevidomé nebo slepé, a co s poukazováním na jejich stav – zda se jedná o slepotu nebo nevidomost... Rozpaky mohou být natolik silné, že dotyčný raději sáhne po opisném vyjádření ve stylu, že u nich taky potkává jednoho s takovým těžkým osudem, člověka v obdobně obtížné životní situaci, chlapíka s těmi sahacími hodinkami...

Jak to tedy vlastně s těmi slovíčky je? I mně se zdá, že výraz „slepy“ jasně vystihuje skutečnost. Jenže od toho slůvka už je jen krůček k označení „slepce“ a to se v našem jazyce často používá v hanlivém tónu. Přiznám se, že to není nic příjemného, když nastoupím do tramvaje a odněkud se ozve: „No tak, uvolněte místo tomu slepci.“ V ten okamžik si ani nepřipadám jako žena a spíše prožívám jakési vyloučení z lidského rodu vůbec. Někteří tvrdí, že s opisnými výrazy, kdy se říká to, co není, a ne to, co je, přišel bývalý režim. Co je na tom pravdy, nevím. Každopádně panuje nepsaný úzus, že organizace a profesionálové, kteří s námi mají co do činění, o nás mluví jako o nevidomých. A tak se dá předpokládat, že nic nezkažíte a nikoho se nedotknete, když o člověku, který nevidí, budete mluvit jako o nevidomém. Ovšem pojmenovat naše zdravotní postižení přímočaře jako „slepotu“ je naprosto v pořádku, nevidomost myslím pořád ještě zní trochu šroubovaně nebo příliš formálně. Nadto by se zvukově dala snadno zaměnit s nevědomostí, a to už bychom byli někde úplně jinde...

Mám dojem, že si řada vidících lidí představuje, že každý, kdo nevidí, chodí s bílou holí. Prostě když už na cestu bezpečně nevidí, vezme si bílou hůl a vyrazí... Skutečnost je ale složitější. Ti, které venku s holí potkáváte, jsou lidé, kteří na cestě k vlastní soběstačnosti došli velmi daleko, kteří už hodně svedou. Naučili se – obvykle pod odborným vedením – s bílou holí pracovat tak, že se jejím prostřednictvím umějí o svém pohybu dovědět vše základní, co potřebují (kde je okraj chodníku nebo tramvajový sloupek), a dokážou se s její pomocí chránit před nebezpečím nečekaných překážek (tedy jen těch do výšky pasu). Většinou se pohybují po předem nacvičených trasách, které znají z paměti – vědí, kdy se řídit rozhraním trávníku a chodníku, kdy zabočit dopra-

va, jak dlouho se držet poblíž domovní zdi a kde v ní hledat výklenek, u kterého spolehlivě zahrnou k přechodu... Tito lidé bílou hůl přijali do života jako svého pomocníka, jako prostředek k osobní svobodě. Hlásí se k ní veřejně, což není žádnou samozřejmostí. Je mnoho jiných nevidomých, které na ulici s bílou holí nikdy nepotkáte – třeba proto, že nepřekonali strach vydat se do bezbřehého prostoru zmatených zvuků a spolehnout se na svou schopnost včas a správně reagovat či na ochotu kolemjdoucích pomoci v případě nutnosti... a také třeba i na svou Lišku.

S bílou holí potkáte ale i lidi, kteří trochu vidí. Od těch, co nevidí vůbec, se liší tím, že si bílou hůl často jen nesou v ruce nebo si s ní ťuknou jen tu a tam, třeba při ověřování hrany obrubníku či v hustším davu. Lidí, kteří opravdu nevidí vůbec, ale vůbec nic, je ve skutečnosti jen velmi málo. Většina takzvaných nevidomých má totiž nějaký zbytek vidění zachovaný. Hodně z nich má například schopnost zrakově vnímat rozdíl mezi dnem a nocí, poznají třeba i to, kde je v tmavé místnosti okno nebo rozsvícená lampa. O takových lidech říkáme, že mají světlocit. Jiní nevidomí mohou mít různé klamné zrakové vjemy, mezi kterými se občas objeví i něco z reálného okolí. A další nevidomí jsou schopni rozpoznat hrubé obrysy siluet, někdo třeba i sem tam nějakou barvu. U některých, kteří používají bílou hůl, je dostupnost zbytku zraku ovlivňovaná jejich aktuální pohodou, mírou stresu, konkrétními světelnými podmínkami a řadou dalších faktorů. Bílou hůl ale používají i někteří z těch, kdo by o sobě neřekli, že jsou nevidomí, ale že mají zbytky zraku. Do skupiny zrakově postižených dále patří lidé slabozrací, kterým většinou stačí používat všelijaké optické pomůcky a při pohybu si vystačí bez bílé hole. Každopádně vidí-li člověk už natolik špatně, že by mohl být nebezpečný sobě nebo svému okolí, je nanejvýš vhodné, aby se bílou holí označil, i kdyby s ní svůj pohyb průběžně jistit nepotřeboval.

Mezi lidmi často panuje představa, že nevidomé obklopuje černá tma. Jenže když někdo nevidí vůbec nic, znamená to, že zkrátka nemá žádný zrakový vjem. Černá barva, tma, šedá mlha – to všechno jsou pořád zrakové vjemy. Takže ten, kdo skutečně nevidí nic, vidí asi tolik, kolik byste viděli vy, kdybyste se na svět kolem podívali třeba svým loktem nebo zády. Je to zkrátka nepřítomnost zrakového vjemu, která se těžko popisuje.

Dále se lidé hodně zabývají tím, zda je jednodušší nevidět od narození, nebo o zrak přijít až v průběhu života a často na to mívají jednoznačný názor, ať ten či onen... Trápí se člověk méně, když vidění nikdy nezažil? Na druhou stranu, není pro život šikovnější chvíli vidět? Na tuto otázku neexistuje jednoznačná odpověď. Ten, kdo nikdy neviděl, zná jenom svou skutečnost slepoty, může se v ní od malička cítit přirozeně a může spontánně rozvíjet všechny potřebné dovednosti. S podnětným vedením a zázemím, které nepůsobí zbytečnou úzkost, má možnost se ve světě bez obrazů zabydlet s přehledem a zdravým sebevědomím. Takový člověk nezažil přechod z vidění do nevidění, proto nesrovnává a možná se dokáže netrápit tím, co nemůže a nemá. Neoplakává ztrátu mnoha věcí, i když jeho cesta může být těžká zase jiným způsobem. Opačnou stránkou jeho situace je ovšem skutečnost, že se musí hodně naučit, aby světu kolem sebe porozuměl, aby v něm uměl žít. I přes veškerou snahu mu mohou věci samozřejmé všem ostatním zůstat nepředstavitelnými. To platí třeba o barvách.

Oproti tomu lidé, kteří oslepli až později, procházejí náročnou zkouškou, jak se vyrovnat s tak zásadní proměnou svého života. Mají vzpomínky, a tak porovnávají, co bylo dříve a co je dnes. A někdy se jim ze smutku nad tou obrovskou ztrátou a bezradnosti jak žít dál vyjít nepodaří. Pokud v sobě ale najdou sílu a chuť učit se žít v nových podmínkách a jestliže jim k tomu pomůže jejich okolí i nějaký odborník, mohou ze své předchozí zkušenosti vidícího člověka pro život se slepotou velmi těžit.

A co všechno se musíme naučit dělat jinak, když nevidíme? Opravdu toho není málo. Záleží na každém nevidomém: na jeho představě o náplni a smyslu života a na představě o svém místě ve světě, na jeho osobním založení a náročnosti k sobě, kam až má zájem dojít v získávání schopnosti být samostatný. Mezi odborníky – říkáme jim instruktoři sebeobsluhy – je od zkušených nevidomých sesbíráno plno postupů a šikovných figlů jak poslepu zvládat to či ono. Člověk se učí obstarávat si věci kolem sebe, které jsou pro vidící lidi úplnou samozřejmostí, takže už o nich ani nemají potřebu přemýšlet. Patří sem to, jak si uvařím, jak se vůbec vyznám v potravinách v ledničce či v čajích na polici, jak poklidím byt nebo roztřídím a vyperu prádlo, jak je vyžehlím, jak si najdu ve svém šatníku oblečení, které k sobě ladí, jak dokážu pečovat

o novorozeně a plno dalšího. Pro nevidomého člověka je velmi důležité, aby věci u něj doma měly své místo. Když si ve svých věcech zavede systém a řád, začne mu být jeho prostředí opět přehledným. Učí se věci z obchodu nově rozpoznávat – podle obalů různých tvarů, velikostí a povrchů. I u oblečení si všímá nových rozlišovacích znamení: rozdílů v materiálech, švech, typech výstřihů u triček nebo jejich ukončení. Kde nenachází žádný rozlišovací znak, může předmětu přidělit jeho jedinečné místo nebo si ho nějak označit sám, třeba popiskou v Braillově písmu. Tak si každý nevidomý vytváří svůj vlastní systém ukládání věcí, jenž vyhovuje jeho nátuře a tomu, jakou činností tráví své dny. Nezanedbatelné jsou i různé pomůcky, například váhy, teploměry a další měřicí přístroje, které na nás mluví. Patří sem také hodinky, ty ale mohou být i hmatové s odklápěcím sklíčkem.

Občas v rozhovorech s lidmi narazím na přesvědčení, že ten, kdo nevidí, se určitě neobejde bez každodenní dopomoci vidícího a že zřejmě vlastně nemůže žít sám... Ale ve skutečnosti může. Jsou zcela nevidomí lidé, kteří žijí úplně sami, vím rovněž o řadě partnerských dvojic, kde jsou oba nevidomí. Někteří z nich mají děti a starají se o ně velmi dobře. Chtít si poslepu udělat všechno sám ale často znamená vydat nesmírné úsilí nebo se některých činnostech i úplně vzdát. Asi každý nevidomý občas potřebuje nějakou výpomoc vidícího, třebaže může v domácnosti žít klidně sám. Snažit se o naprostou a důslednou soběstačnost za všech okolností by pro nevidomého znamenalo se o mnohé věci ochudit a mnohými činnostmi se zcela vyčerpat. Přitom poskytnout druhému člověku příležitost být prospěšný a sám si tím odlehčit anebo uschovat si energii a čas na něco zajímavějšího může představovat oboustranné obohacení.

Pokud jde o soběstačnost v psaní a čtení a v přístupu k informacím v širším slova smyslu, mohou nevidomí báječně těžit z výtvarných moderní techniky. Jako zápisník s tužkou nám většinou slouží diktafon nebo mobilní telefon vybavený umělým hlasem. Obliba mluvících mobilních telefonů mezi nevidomými stále stoupá, jejich funkce nám otevírají dříve nepředstavitelné možnosti. Ti z nás, kteří ovládli Braillovo písmo, je používají pro osobní poznámky. Braillovým písmem se píše buď na speciálním psacím stroji, ale též na takzvané tabulce, což je jakási plastová šablona, do které se kombinace bodů tvořící jed-

notlivá písmena a další znaky vybodávají tzv. bodátkem. Dnešní doba technického pokroku nemíjí pochopitelně ani nevidomé, takže máme možnost naučit se pracovat s počítačem, který je uzpůsobený pro práci poslepu. Na klávesnici píšeme popaměti všemi deseti a pro sledování obrazovky používáme buď program na tvorbu umělého hlasu (tzv. hlasový výstup) nebo hmatový displej, což je speciální zařízení, které přenáší informace z monitoru do Braillova písma. Pomocí počítače tak můžeme pracovat i s internetem včetně elektronické pošty, vytvářet a zpracovávat vlastní dokumenty a pak je vytisknout třeba jako dopis někomu vidícímu. A když mi naopak přijde dopis třeba z nějakého úřadu, mohu si ho pomocí scanneru převést do počítače a pak samostatně přečíst. Přes internet máme též přístup ke knihám, neboť na něm existuje knihovna elektronických knih a dalších textů – pouze však pro registrované nevidomé.

Moderní technika nám tedy v mnohém pomáhá, má to ale i svá úskalí. Naučit se pracovat s počítačem poslepu je poměrně náročná věc a ne každý nevidomý to zvládne. Na rozdíl od vidících se toho nevidomý potřebuje o fungování počítače naučit hodně, způsob, jak se na monitoru v záplavě informací a funkcí vyznat, není intuitivní. Je třeba hlouběji proniknout do logiky operačního systému, ve kterém pracujeme, musíme si zapamatovat kombinace stisků kláves, nemůžeme používat myš. Ani se skenováním textů to není tak jednoduché, vznikající digitální text je pro dobrý výsledek často třeba upravovat podle tištěné předlohy, nemluvě o tom, že ne každou kvalitu tisku je možné skenovat. Dalším omezením je, že se řada informací zobrazuje natolik graficky, že to nevidomému uživateli počítače znemožňuje se k nim dostat. To platí i pro obecný trend vývoje techniky, kdy se stále více uplatňují elektronická zařízení, včetně domácích spotřebičů, kde je ovládání založeno na informacích zobrazovaných na displeji a dotykovém ovládacím panelu. Nevidomý si tak musí dávat velký pozor například při nákupu pračky nebo myčky a jeho výběr je značně omezený.

Mluvíme-li ale o přístupu k informacím, je to téma pro nás nevidomé mnohem širší a obecnější nežli jen čtení a psaní. Když vidíte, přijímáte víc než osmdesát procent informací očima. V těch takzvaných informacích je obsaženo všechno, čeho si kolem sebe všímáte, co vám o světě podává jakoukoli zprávu. Tak například jdete po ulici a vidíte,

že prodejna s potravinami na rohu zkrachovala a místo ní se tam otevírá luxusní kadeřnictví. Vidíte, jak jsou lidé kolem oblečení, všimli byste si asi, kdyby na vás někdo z nich upřeně zíral nebo mával, mračil se, usmíval, mrkal a tak podobně. Také vidíte, jakou reklamou je polepená tramvaj, která právě projíždí kolem, a co to za billboard přes noc vyvěsili. Kam se na ulici podíváte, všude je nějaká informace, všechno promlouvá o náladě lidí, které potkáváte, o stavu našeho světa. Naproti tomu já mohu po jedné a téže ulici chodit denně roky, a přitom vůbec nebudu tušit, že boty do opravy vozím někam daleko do centra zbytečně, protože každý den kolem takové opravny procházím. Nebo když jedu někam tramvají, má cesta se podobá spíše projíždce soustavou tunelů, neboť jen sem tam vím o nějaké budově, kterou zhruba někde v těchto místech právě míjíme – aniž bych měla sebemenší představu o jejím vzhledu. Jinak je však mé povědomí o tom, co plyne za skly oken, zcela zamížené. Charakteristickým příkladem, kdy jsou mi informace jiným samozřejmé, a tím pádem i nevídané, dostupné jen v malé míře nebo vůbec ne, je tak všední situace, kterou představuje příchod do čekárny u doktora. Vy byste okamžitě získali celkový dojem o místnosti, hned byste věděli, zda je přeplněná nebo poloprázdná, jaké má uspořádání nábytku a kam si můžete sednout, zda je tam každý sám se sebou a pro sebe a ostatních si nevídá nebo zda jste svým příchodem vzbudili rozruch, a pokud ano, jak na váš příchod lidé reagují, jak se tváří. To všechno v souhrnu na vás při vstupu do čekárny zapůsobí a udá vám počáteční tón toho, jak se tam budete cítit. Postupně si pak budete uvědomovat další a další podrobnosti zařízení místnosti a třeba i úzkosti nebo obyčejné omrzelosti ostatních přítomných lidí. Vaše vnímání tedy postupuje od celku k detailu. Já jsem na tom přesně obráceně: při vstupu do čekárny ke mně dolehne pár nesourodých vjemů a bude pro mne velmi obtížné si z nich udělat obrázek o celkové atmosféře. Takové chvíle snadno svádějí k tomu, abych si připadala nejistě a ztraceně, zejména postřehnu-li, že v místnosti nějakí lidé (kteří ovšem často mlčí) jsou. Já ale nevím, kolik jich je, jestli a kde mezi nimi najdu volné místo k sezení, co asi tak dělají a zdali se dívají na mě, mé rozpaky. Je záležitostí práce na sobě samé, abych se jako nevidomá naučila nepodléhat dojmu, že se v těchto okamžicích dostávám do středu pozornosti, a i kdyby tomu tak bylo, místo vnucující se stíněnosti si

uměla zachovat klid a rozvahu. Čím déle pak v takové místnosti jsem, tím víc jednotlivostí o ní postřehnu – a tím lépe a přesněji si mohu ve své představě vykreslovat celkový obraz. Mé vnímání jde tedy vždycky od jednotlivostí k celku, ke kterému mohu sice dospět, ale ne bez jistého úsilí a pouze postupně. A i když to dokážu, bude pokaždé neúplný proti celku viděnému.

Takové neustálé soustředění ale dokáže být pěkně únavné... Někdy je už toho tak moc, že se prostě přestanu snažit a úplně vypnu. Přemyslím si o svých věcech a obrazy ze své blízkosti k sobě nechávám dolehnout, jen když se hlásí o mou pozornost zřetelně nebo neodbytně. Jindy mě ale tahle nekonečná hádanka baví; těší mě zkoušet, co dalšího ještě vyluštím. A kromě toho se dá na celou záležitost vnímání dívat i odjinud. Vezměme si například mou Lišku. Můžete si myslet, že ji liškou pro okolní svět dělá tvar jejího těla, typické zbarvení srsti, charakteristické pohyby... Já ji ale vidím úplně jinak, když si na ni položím ruce. Vnímám pod dlaněmi hebkost jejího kožičku, cítím teplo, které z ní sálá, uvědomuji si rytmický vlahý proud dechu, jak jí vychází z čenichu, všímám si jejího typického pachu. A teď mi povězte – je můj obraz Lišky méně pravdivý nežli ten, který poskytuje vašim očím?

A co je vlastně podstatné pro setkávání se vidících a nevidomých? Našemu dorozumívání určitě napomůže přesné a konkrétní používání jazyka. Přála bych si mít čarou moc a vymazat ze slovní zásoby nic neříkající a pouze nejistotu až paniku vzbuzující slůvka či výkřiky typu „pozor“ a „opatrně“. Víím, že to není snadné – ale dokázat místo těchto výrazů, které mohou znamenat cokoli od okamžitého zastavení se na místě až po zběsilý úprk někam stranou (vlevo? vpravo?!), dát rychle a jednoznačně jasný pokyn („stůj“) nebo přehlednou informaci („před vámi výkop“) by pro mne představovalo velkou pomoc. Lidé se často vyjadřují nepřesně také proto, že všichni účastníci hovoru mají k dispozici doplňující a zpřesňující vizuální informace: mimiku, posunky, gesta, viděné okolí. Pro mne však nic z toho dostupné není, jsem závislá pouze na vyřčeném a zaslechnutém. A tak mi odpověď na dotaz „kde je tady pošta“ ve stylu „kousek támhle“ moc nepomůže. Kdybych se ale místo toho dověděla, kolik ulic mám ještě přejít, kde pak zabočit doleva nebo doprava a celý stručný popis cesty by byl doplněn ještě třeba přibližným odhadem vzdálenosti, to už by mi užitečné bylo –

a moc. Jiná potíž bývá se slůvky „tady“ a „tam“, neboť jsou obě vázána na subjektivní pojetí toho, kdo je vyslovil. Sedím-li například u stolu a ptám se, kde mám svůj hrnek s čajem, odpověď „tady“ mne uvede do rozpaků. Může totiž znamenat jak jeho umístění kdesi na ploše stolu, nejspíše v mé blízkosti, tak i ochotnou ruku někoho přítomného, jež hrnek právě uchopila a vzduchem mi ho podává. Asi si umíte představit všechny ty možné kolize a příležitostné drobné ztráty...

Ale o naše potkávání velice stojím a vždy se budu chtít dovídat o vašem vnímání našeho společného světa i o tom, jak se v něm cítíte – sami za sebe i v mé společnosti. Přála bych si, aby vidící lidé dokázali být ve svých otázkách otevření, jako třeba bývají malé děti... Aby se nebáli ptát na to, co je o mém vnímání a životní zkušenosti zajímavá a co si neumí představit. Aby mi, rozhodnou-li se nabídnout svou pomoc, poskytli prostor se na podobě pomoci společně domluvit, aby se necítili znejistění nebo dokonce zastrašení tím, že se se mnou ocitli v situaci, kdy si neví rady. Kéž by ve chvílích nejistot, co se mnou, dokázali čerpat klid z představy, že to nemusí být oni, kdo mají vědět, jak situaci se mnou – třeba při doprovázení – v daném okamžiku řešit. Při pochybnostech, jak se ke mně nejlépe chovat, vám vždycky může pomoci myšlenka, že na všechno, čím spolu možná projdeme, jsme vždycky dva, a zatímco pro vás to může být první taková situace k řešení, já už ji s největší pravděpodobností mám mnohokrát za sebou. Je skvělé, když se vidící uvolní a přestane si dělat nároky na to, aby bez ověření domýšlel všechno, co souvisí se mnou, s mými schopnostmi, možnostmi a skutečnými potřebami. Aby se zkrátka s důvěrou obrátil přímo na mě s otázkou, co přesně by měl udělat, když mi chce nějak pomoci.

Děkuji vám, kdo jste dočetli až sem. Svě drahé Lišce pak děkuji za trvalou přízeň a věrnou společnost při mnoha báječných hrách. Přála bych všem nevidomým lidem takovou Lišku. A všem putujícím přeji dobré cesty s upřímnými a laskavými průvodci a mnoho skutečných a podnětných setkání.

Poznámka

Tímto přepracovaným vydáním se vracíme k textu, který v roce 2004 původně vydalo sdružení Okamžik (www.okamzik.cz). Vedly nás k tomu dva důvody. Zaprvé to, že první vydání je již rozebráno. Zadruhé pak potřeba nabídnout zájemcům text s aktuálními informacemi, zejména co se týče vývoje techniky sloužící zrakově postiženým lidem. Při té příležitosti jsme také zasáhli do jazykové podoby textu a pro pohodlnější čitelnost zvolili větší písmo i formát. Autorkou textu a kresby na obálce je stále stejná osoba, jen se v mezích času provdala, a proto se změnilo její příjmení.

Rádi bychom poděkovali Nové tiskárně Pelhřimov, která celý náklad publikace vyrobila bezplatně. Děkujeme také Nadačnímu fondu Českého rozhlasu a jeho veřejné sbírce Světluška za podporu projektu „Jak vidím svět, když nevidím“, v rámci kterého tato publikace vychází.

Váš tým Rozhledny

Pavla Kovaříková

Za zeptání nic nedáte aneb Jak vidím svět, když nevidím
druhé, přepracované vydání

Vydala ROZHLEDNA – poradenské služby pro život s těžkým
zrakovým postižením, z. ú., 2016

www.rozhledna.info

Obálku ilustrovala Pavla Kovaříková

Jazyková redakce Eva Vrabcová

Sazba a tisk Nová tiskárna Pelhřimov, spol. s r. o., www.ntp.cz

Náklad 1000 ks

ISBN 978-80-260-9695-5